

*Heydarov Cavidan Rəsul oğlu, doktorant,
Bakı Biznes Universiteti,
Email:javidanheydarov@gmail.com*

BİRGƏ MÜƏSSİSƏLƏRDƏ MALİYYƏ HESABATLARININ ELEKTRONLAŞDIRILMASI KEYFİYYƏT AMİLİDİR

Modern dünyada rəqəmsal transformasiyalar cəmiyyətimizin ayrılmaz tərkib hissəsinə çevrilib. Artıq biznes məlumatlarından tutmuş şəxsi məlumatlara qədər bütün informasiyaların elektronlaşdırılmasına şahid oluruq. Belə sürətlə davam bir prosesdə müəssisələrin maliyyə məlumatlarının da rəqəmsallaşması aktualıq kəsb etməklə günün günün vacib tələbi kimi çıxış edir. Bu baxımdan ortaqlıq prinsiplərinə, əksər vaxtlarda da beynəlxalq səciyyəyə malik birgə fəaliyyətlərdə isə bu məsələ olduqca əhəmiyyətə malikdir. Çünki müxtəlif informasiya sistemləri arasında məlumatları qarşılıqlı şəkildə mübadilə etmək bir o qədər asan deyil. Bu mənada birgə müəssisələrdə müasir, sərfəli, istifadəsi daha rahat, ölçüləbilən, proqnozlaşdırıla bilən, təhlükəsiz və xü-

susilə nəzarət edilə bilən biznes məlumatlarının əldə edilməsi və mübadiləsi təkcə arzuolunan deyil, həmçinin yaşadığımız cəmiyyətdə zərurətə çevrilib.

Maliyyə hesabatlarının rəqəmsallaşmasında keyfiyyət baxımından ümumilikdə 3 amil diqqəti daha çox cəlb edir. Bunlardan birincisi xərclərin optimallaşdırılmasıdır. Maliyyə hesabatlarının rəqəmsallaşaraq təkmilləşdirilməsi hər bir müəssisə üçün bir sıra xərclərin azalması ilə nəticələnəcəkdir. Burada əsasən iri, beynəlxalq əhəmiyyətli birgə müəssisələrdə işçi qüvvəsinə sərf edilən xərclərin əhəmiyyətli dərəcədə azalması daha çox nəzərə çarpır. Bununla da birgə müəssisələr daha sərfəli və səmərəli şəkildə öz maliyyə hesabatlarını hazırlaya və təqdim edə biləcəklər. Burada maliyyə hesabatlarının hazırlanmasına və təhlilinə sərf edilən zaman və digər resursları da mühüm xərc faktorları kimi qiymətləndirə bilərik. İkinci mühüm hesab etdiyimiz amil isə keyfiyyətli dəyər amilidir. Belə ki, müəssisələr yaxşı hazırlanmış maliyyə hesabatlarından daha çox dəyər formalaşdırırlar. Maliyyə hesabatlarının əsas xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, onlar müəssisə haqqında fikir formalaşdırırlar. Hesabatlar müəssisənin güzgüsüdür desək heç də yanılmarıq. Rəqəmsallaşma müəssisənin daxili mənzərəsini təsvir edən maliyyə hesabatlarını təkmilləşdirməklə onun haqqında müsbət dəyər formalaşdırır. İstənilən təşkilatda maliyyənin oynadığı ən mühüm rollardan biri biznes haqqında məlumat verməkdir. Zaman keçdikcə daha aydın oldu ki, yeni texnologiyalara dəstək və investisiyalar olmadan şirkətlər yeni və işlək ideyaları, informasiyaları toplamaq və istifadə etmək üçün daha çox mübarizə aparacaqlar. Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi müəssisə əməkdaşları həddən artıq vaxt sərf etməklə çox sayda uçot-hesabat informasiyalarını bir-birilə əlaqələndirməyə, uzlaşdırmağa çalışdıqca təkmil hesabatlar, eləcə də yüksək dəyərlər formalaşdırırlar bilməz. Üçüncü keyfiyyət amili isə keyfiyyətli qərarvermə prosesidir. Rəqəmsal texnologiyaların tətbiqi uçot əməliyyatlarının düzgünlüyünə, əlaqələndirməyə, ardıcılığa, şəffaflığa bilavasitə təsir göstərir. Nəticə etibarilə həmin uçot informasiyalarından maliyyə hesabatları formalaşır. Maliyyə hesabatlarının düzgünlüyü, dəqiqliyi təhlil və qiymətləndirmələrin nəticələrinə əhəmiyyətli dərəcədə təsir edir. Belə ki, istər daxili, istər xarici maraqlı tərəflər müəssisələri təhlil edib qiymətləndirərkən ilk olaraq maliyyə hesabatlarına istinad edirlər. Yəni həm birgə müəssisənin mövcud səhmdarları, həm maliyyə menecerləri, maliyyə analitikləri, auditorları cari vəziyyəti öyrənmək, müəssisənin maliyyə vəziyyətini, stabilliyini ölçmək üçün maliyyə hesabatlarının müvafiq məlumatlarına yönəlir. Həmçinin xarici partnyorlar, investitorlar, kreditorlar da müəssisənin likvidliyini, mənfəətliliyini və digər mühüm maliyyə göstəricilərini müəyyən edərkən maliyyə hesabatları onlar üçün ilk mənbə hesab edilir. Bu o deməkdir ki, maliyyə hesabatları bütün qərarvermə proseslərinə, yəni istər maliyyə, istərsə də strateji idarəetmə qərarlarının qəbul edilməsinə və o qərarların keyfiyyətinə təsir göstərir.

Maliyyə hesabatlarının keyfiyyəti maliyyə məlumatlarının qlobal müqayisəliliyini və keyfiyyətini artırmaqla şəffaflığı artırır, səhmdarlar və rəhbərlik arasında məlumat boşluğunu azaltmaqla hesabatlılığı gücləndirir, firmalar və kapitalın xarici təchizatçıları arasında məlumat asimetriyasını və məlumat qeyri-müəyyənliyini minimuma endirir və investitorlara bütün dünyada riskləri və imkanları müəyyən etməyə kömək etməklə iqtisadi səmərəliliyə töhfə verir. Hesab edirik ki, maliyyə hesabatının keyfiyyəti rəqəmsal uçotun əsas nəticəsidir.

Fikirlərimizi ümumiləşdirsək rəqəmsal maliyyə hesabatlarının keyfiyyət xüs-

siyyətlərini aşağıdakı kimi təsnifləşdirə bilərik:

- maliyyə informasiyalarının asan başa düşülməsi və düzgünlüyü;
- informasiyaların əlçatanlığının rahat olması;
- daxili müqayisələrlə yanaşı, xarici investorlar üçün uçot-hesabat informasiyalarının əhatəli təhlilinin asanlaşması;
- sənədlərin avtomatlaşdırılması və ictimaiyyətə açıqlığının təmin olunması;
- informasiyaların qəbul və emal olunmasının sadələşdirilməsi;
- maliyyə hesabatlarından məlumatı daha səmərəli şəkildə əldə edə xərclərin azaldılması.

Bəs bu keyfiyyət amillərini təmin etmək üçün maliyyə hesabatlarının rəqəmsallaşması necə olmalıdır? Rəqəmsal maliyyə hesabatları maliyyə hesabatlarındakı maddələrə “elektron keçidlər” əlavə etməyi nəzərdə tutan Genişləndirilmiş Biznes Hesabat Dili – XBRL texnologiyası ilə hazırlanır. Bunun vasitəsilə hesabat maddələrinin elektron şəkildə müəyyən edilməsi və çıxarılması sadələşir. Bununla yanaşı Portativ Sənəd Formatının (PDF) bir çox üstünlükləri olsa da, çeviklik bu üstünlüklərin sırasında deyil. Təhlil üçün PDF sənədlərindən məlumatların alınması həm daxili, həm də xarici maliyyə məlumat istifadəçiləri üçün yavaş bir proses kimi qiymətləndirilə bilər.

ABŞ və bir sıra digər ölkələrdə maliyyə hesabatları rəqəmsal müstəviyə keçid alıb. Belə ki, ABŞ-da korporativ maliyyə hesabatları Qiymətli Kağızlar və Birja Komissiyasına (SEC) XBRL kimi tanınan “Genişlənən Biznes Hesabat Dili”ndən istifadə etməklə təqdim olunur. XBRL ABŞ-da hazırlanarkən nüfuzlu biznesmenlər onun istifadəsini tərəfdarı idilər. Çünki nəticə etibarilə onlar özləri və həmçinin şirkətlərinin maraqlı tərəfləri üçün mümkün faydaları görə bildirdilər. Bundan əlavə, Sinqapur 2007-ci ilin noyabr ayından etibarən XBRL şablonlarından istifadə etməklə Mühəsibat Uçotu və Korporativ Tənzimləmə Orqanına müraciət etməyi rəsmi olaraq tələb edir. Buarada bəyanatların hazırlanması və təqdim edilməsi, eləcə də azadolmalar üçün müraciətlə bağlı hərtərəfli rəhbər sənədlər toplusu mövcuddur. Təsadüfi deyil ki, maliyyə hesabatlarının elektronlaşdırılmasında Sinqapur sistemi ümumiyyətlə uğurlu hesab olunur [1].

Digər bir beynəlxalq təcrübəyə diqqət yetirdikdə görürük ki, Avropa Qiymətli Kağızlar və Bazarlar Təşkilatı da (ESMA) yaxın keçmişdə maliyyə hesabatlarını elektronlaşdırması ilə əlqədar bəyanat dərc etmişdir. ESMA belə qənaətə gəlmişdir ki, XBRL texnologiyası 1 yanvar 2020-ci il tarixindən etibarən illik maliyyə hesabatlarını Avropa İttifaqına təqdim etməkdə emitentlər üçün ən uyğun texnologiya olacaq. Qəbul edilmiş belə mühüm qərar bir daha Avropa ictimaiyyətinin diqqətini rəqəmsal maliyyə hesabatı məsələlərinə və onun müvafiq formatına yönəltmişdir.

Hesab edirik ki, rəqəmsal maliyyə hesabatlarının əhəmiyyətini başa düşmək üçün əvvəlcə müəyyən məhdudiyyətləri də nəzərdən keçirməyə ehtiyac var. Belə olduğu təqdirdə, rəqəmsal maliyyə hesabatının müəssisələr üçün zəruriliyini daha yaxşı başa düşə bilərik. Ənənəvi maliyyə hesabatları ümumiyyətlə pdf formatında olan sadə sənədlərdir və peşəkar olmayan istifadəçilər üçün bu hesabatları başa düşmək çox çətindir [2]. Eyni zamanda, maliyyə hesabatlarının təcrübəli istifadəçiləri çox zaman maliyyə hesabatlarındakı informasiyaların formatını dəyişir və öz məqsədlərinə uyğun müəyyən düzəlişlər edirlər. Ənənəvi maliyyə hesabatlarında diqqəti çəkən digər bir problem də odur ki, burada informasiyalar avtomatik oxuna bilən formatda olmur.

Vahid hesabat strukturunun mövcud olmaması, yəni məlumatların əllə daxil edilməsi maliyyə hesabatının istifadəçiləri üçün müəyyən xərclər tələb edir. Ümumiyyətlə XBRL maliyyə hesabatlarının hazırlanmasında və təqdim edilməsində meydana gələnə xərcləri azaltmaq və faydaları artırmaq potensialına malikdir. Təəccüblü deyil ki, XBRL hesabatının qəbulundan sonra maliyyə hesabatlarının istifadəçiləri üçün məlumatların işlənməsi xərclərinin aşağı düşdüynə, analitik proqnozlarının dəqiqliyinin artmasına və kapital bazarlarının informasiya səmərəliliyinin təkmilləşdirilməsi dair sübutlar var [3].

Rəqəmsal maliyyə hesabatları, xüsusən də XBRL-dən istifadə, maliyyə hesabatlarındakı məlumatların daha əlçatan olması deməkdir. XBRL hesabat məlumatlarının müəssisələr arasında çevik, dürüst və elektron formada mübadiləsinə şərait yaradır. Müəssisələr bu rəqəmsal üsul vasitəsilə "ağıllı" maliyyə hesabatları tərtib edirlər. Buarada hesabatlara əlavə edilən keçidlər bir sıra xüsusiyyətləri təmin edir. Məsələn bu keçidlər vasitəsilə istifadəçilər maliyyə hesabatlarında asanlıqla hərəkət edə bilər, eyni zamanda hesabatın qeydlər bölməsindəki müəyyən informasiyalara avtomatik şəkildə keçid ala bilər. Həmçinin istifadəçilər xüsusi funksiya vasitəsilə maliyyə hesabatlarında qeyd edilmiş xüsusi informasiyaları əldə edə bilərlər. Bütün bu sadələşdirmələr maliyyə məlumatları barəsində etibarlılığı təmin etməklə maliyyə hesabatlarının aktuallığını artırır. Bəhs etdiyimiz proqramlaşdırma dili həmçinin maliyyə hesabatlarının daha mürəkkəb təhlilinə imkan verən funksionallığa malikdir.

Göründüyü kimi maliyyə hesabatları getdikcə təkmilləşdirilir və bir çox istifadəçilər üçün onlar mürəkkəb hesab edilir. Bu problemi həll etmək üçün bəzi mütəxəssislər tərəfindən hazırda maliyyə hesabatlarına daxil edilən məlumatların çeşidinə məhdudiyyətlərin qoyulması təklifləri var. Lakin praktiklər tərəfindən buna əks arqumentlər gətirilir və iddia edilir ki, bu şəffaflığın azalmasına, ardıcılığın və müqayisəliliyin pozulmasına gətirib çıxaracaq. Fikrimizcə bunun baş verməməsi üçün rəqəmsal maliyyə hesabatının tətbiqi və daha da təkmilləşdirilməsi mütləq rol oynayır. Hesab edirik ki, gələcəkdə rəqəmsal maliyyə hesabatı maliyyə hesabatlarında təqdim olunan məlumatları daha dolğun nəzərə almaq üçün qabaqcıl analitik texnika və texnologiya həllərinin inkişafına daha ciddi tələb yaradacaqdır. Süni intellekt (xüsusilə də maşın öyrənməsi), vizuallaşdırma, mesajbot, robotlaşdırılmış proseslərin avtomatlaşdırılması və qabaqcıl məlumat analitikası kimi güclü və innovativ rəqəmsal transformasiya texnologiyalarını mənimsəməklə, müəssisələr sürət, dəqiqlik, şəffaflıq və faydalılığa üstünlük vermək üçün maliyyə hesabatlarının rəqəmsallaşması prosesini yenidən müəyyənləşdirəcəklər.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat:

1. <https://intheblack.cpaaustralia.com.au/accounting/digital-reporting-way-forward-for-financial-reports>
2. L.Maines & L.McDaniel, Effects of Comprehensive-Income Characteristics on Nonprofessional Investors' Judgments: The Role of Financial-Statement Presentation Format, 2000, p. 179-207.
3. Efendi, Park, & Smith, Do XBRL filings enhance informational efficiency? Early evidence from post-earnings announcement drift, 2014.